

Tsybulko L. G. The Reason and displays deprivation at children-orphan and children deprived of parental guardianship

In article definition of concept «derivation» is made and the most inherent are considered to children-orphan who are brought up in closed интернатных establishments, kinds deprivations. By the author it is proved that deprivation acts both the reason, and a consequence desadaptations pupils-orphan, assists essential change of psychophysiological and social development aside, adverse for children-orphan.

Key words: deprivation, the reasons, displays, children-orphan, desadaptation, boarding school.

Стаття надійшла до редакції 10.01.2012 р.

Прийнято до друку 31.08.2012 р.

УДК 373.018.32:316.624-057.874

Н. М. Чернуха

**СУЧАСНІ МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ
ШКІЛ-ІНТЕРНАТІВ**

Однією з соціально-педагогічних умов формування життєвої компетентності учнів загальноосвітніх шкіл-інтернатів є *доцільність відбору методів соціально-педагогічної роботи з учнями старших класів за даним напрямом*. Серед науковців цій проблемі приділяють увагу такі вчені, як О. Безпалько, М. Ромм, Т. Ромм.

У сучасній теорії соціальної педагогіки метод розглядають як сукупність підходів, прийомів, операцій практичного чи теоретичного засвоєння дійсності [2]. Також під методом розуміють найкоротший шлях досягнення оптимальних результатів, що відповідають поставленим цілям. Нерідко методи соціально-педагогічної роботи визначають як складові методів соціальної роботи.

Метод у загальній практиці соціальної роботи виконує подвійну роль, оскільки він виступає як спосіб, шлях пізнання і застосування знань, що окреслені в науках про життєдіяльність людини і в соціальній практиці, і, водночас, – як конкретна дія, що сприяє якісній зміні реального об'єкту (суб'єкту) [8].

О. В. Безпалько визначає методи соціально-педагогічної роботи як сукупність прийомів і способів, які використовуються для стимулювання і розвитку потенційних можливостей особистості, конструктивної діяльності щодо зміни несприятливої життєвої ситуації чи розв'язання

проблем клієнтів та виконання різноманітних професійних завдань соціального педагога [6, с. 129].

Ми будемо спиратися на узагальнене визначення методу соціально-педагогічної роботи як способу організації узгодженої діяльності соціальних педагогів та клієнтів з метою вирішення завдань соціально-педагогічної роботи.

Отже, ми розглядатимемо *методи формування життєвої компетентності* учнів старших класів загальноосвітніх шкіл-інтернатів як сукупність способів, прийомів, технік сумісної діяльності педагогів та учнів з метою розв'язання завдання успішного формування їхньої життєвої компетентності.

Оскільки на сьогодні не існує одностайної думки щодо класифікації методів соціально-педагогічної роботи, ми, з метою реалізації соціально-педагогічної умови доцільності відбору методів, вважали за можливе використати кілька класифікаційних ознак.

Було застосовано класифікацію загальнонаукових методів (тих, що використовують у багатьох галузях суспільної діяльності), що притаманні практиці соціально-педагогічної роботи. Дані методи визначають базові наукові аспекти процесу пізнання і перетворення світу. Ми вважатимемо, що для реалізації завдань формування життєвої компетентності учнів старших класів загальноосвітніх шкіл-інтернатів найбільш придатними є: психологічні, соціологічні та педагогічні методи. Дамо їх характеристику з огляду на використання можливостей даних методів під час реалізації нашої експериментальної роботи.

Психологічні методи в соціально-педагогічній діяльності застосовуються з метою діагностування особливостей індивіда та надання на підставі отриманих результатів різних видів психотерапевтичної та психокорекційної допомоги. Традиційно до методів психології належать: методи психодіагностики (проективні методики, тестування); психокорекції (психодрама, соціодрама); психотерапії (сімейна, ігрова, арттерапія); соціально-психологічний тренінг; консультування тощо.

Оскільки вихованці інтернатних закладів здебільшого потребують психологічної підтримки та корекції, ми вважали, що використання даних методів є виправданим. Це:

- терапевтичні методи (арттерапія, казкотерапія, епістолярна терапія);
- методи ігрової терапії (рольова гра);
- соціально-психологічний тренінг;
- консультування.

Як відомо, у практичній соціально-педагогічній роботі соціологічні методи найчастіше використовують з метою збору інформації щодо окремих суспільних проблем та визначення ставлення людей до них. До цієї групи методів належать: спостереження, опитування, інтерв'ювання;

анкетування, фокус-група, кейс-метод, метод аналізу документів, біографічний метод, метод аналізу соціуму, метод соціальної паспортизації тощо.

Відповідно до розв'язання завдань нашого дослідження з даної групи для реалізації експериментальної роботи нами було обрано:

- включене спостереження;
- метод кейсів.

Зрозуміло, що педагогічні методи є пріоритетними для практики соціально-педагогічної роботи, оскільки вони є різновидами методів виховання. Серед них у традиційній методиці виховної роботи виділяють: методи формування свідомості, методи організації діяльності, методи стимулювання та методи самовиховання. Наведемо їх визначення на підставі базових характеристик методів даної групи в сучасній соціально-педагогічній теорії [3; 7].

Методи формування свідомості спрямовані на формування певних понять, оцінок, суджень, світогляду особистості. Методи організації діяльності розглядають як способи закріплення, формування позитивного досвіду поведінки, стосунків, дій та вчинків. Як найбільш типові методи організації діяльності називають метод доручення, соціального навчання та закріплення позитивного досвіду. До методів організації діяльності автори, переважно, зараховують і гру, як спосіб соціально-педагогічної взаємодії і розвитку особистості клієнта. Методи стимулювання діяльності клієнтів спрямовані на покращення чи зміни поведінки особистості, розвиток мотивації щодо соціально схвалених способів та видів діяльності. Серед методів стимулювання визначають: методи позитивного підкріплення, методи негативного підкріплення, метод змагання тощо. Методи самовиховання, зокрема, сприяють свідомій зміні людиною власної особистості відповідно до суспільних вимог та особистісного плану самовдосконалення. До цієї групи належать методи самодіагностики, самооцінки, самоконтролю та самокорекції, самоорганізації тощо.

Відповідно до розв'язання завдань нашого дослідження з групи педагогічних методів нами було обрано:

- метод гри;
- метод змагання;
- методи позитивного підкріплення діяльності;
- методи самоорганізації діяльності.

Планування експериментальної роботи передбачало використання інших класифікаційних підходів до характеристики методів соціально-педагогічної роботи. Зокрема, в основу аналізу було покладено класифікацію, відповідно до кількості клієнтів (методи індивідуальної та групової роботи). З даної класифікації ми вважали за доцільне скористатися всіма групами методів і визначити їх переваги під час

розв'язання завдань формування життєвої компетентності учнів старших класів загальноосвітніх шкіл-інтернатів.

Метод індивідуальної роботи (кейсуорк), було запроваджено М. Річмонд. Його сутність полягає у вирішенні проблеми з метою надання підтримки і створення ситуації, що спрямовує клієнта до її розгляду й викликає бажання подолати життєві перешкоди. Підвалиною методу є механізм адаптації клієнта до життєвої ситуації. До основних складових метода належать: встановлення первинної комунікації, вивчення та аналіз проблемної ситуації, визначення мети і завдань сумісної роботи; оцінка прогресу та результату сумісної роботи .

В основу здійснення індивідуальної соціальної роботи закладено завдання корекції взаємостосунків індивіда із соціальним оточенням і з собою. Нами визначено три групи корекційних завдань, які ми прагнули вирішити в експериментальній роботі з формування життєвої компетентності учнів старших класів загальноосвітніх шкіл-інтернатів.

1. Завдання першої групи передбачали здійснення корекції ставлення учня до себе, до власного «Я»; усвідомлення причин пригніченості та їх подолання; реставрацію адаптивності; розвиток навичок самостійності; створення ситуації антинавіювання; формування почуття гідності; поваги до себе; зміну ієрархії у системі цінностей, домагань клієнта.

2. Завдання другої групи, на наш погляд, мали сприяти корекції ставлень учнів до інших людей, переважно осіб з найближчого оточення. Дані завдання розраховані на формування здатності до емпатії, розуміння почуттів інших, чуйності; здатності до доброзичливого сприйняття стану та інтересів, переваг і недоліків інших осіб; набуття навичок повноцінного спілкування, вміння запобігати створенню конфліктних ситуацій і своєчасного їх подолання.

3. Завдання третьої групи передбачали можливість здійснення корекції ставлення учня до життя в цілому, до усвідомлення життєвих перспектив. Дана корекція можлива за умови отримання навичок вибору і прийняття рішення; мобілізації й самоорганізації; досягнення стійкості до неприємностей, загроз; оптимістичного ставлення до реальності; готовності до подолання перешкод, труднощів.

Ми усвідомлювали, що використання методів індивідуальної роботи найбільш виправдано при визначенні перспектив клієнта, адаптації його до умов реальності, подоланні стресів, у самопізнанні та самоприйнятті. До суттєвих переваг цього методу належить те, що будь-якому учаснику приділяється уваги більше, ніж в умовах роботи групи.

У програмі нашої експериментальної роботи було використано такі методи індивідуальної соціально-педагогічної роботи, як:

- зустріч;
- консультація;
- співбесіда.

Над методом *групової соціальної роботи* активно працювали в 70-і роки ХХ століття. Особливе значення для розробки теорії методу відіграли результати досліджень теорії малих груп (Я. Коломенський, Роджерс, К. Рудестам).

У сучасній соціальній науці виділяють малі групи за різними ознаками, а саме: за спрямованістю змісту (групи, які орієнтуються на обмін інформацією; особистісний розвиток; зміни ціннісних орієнтацій; розвиток розуміння життєвих проблем, умінь долати життєві зміни; досягнення соціальних змін; проведення культурно-дозвільної анімації тощо); за віком; за статтю; за характером проблеми (групи людей з відхиленнями в поведінці; групи жертв насильства тощо); за часом діяльності (короткочасні, довготривалі, постійні); за офіційним статусом (формальні – неформальні); за способом утворення (природні – спеціально сформовані); за ступенем відкритості (відкриті – закриті) [5]. Вихованці загальноосвітніх шкіл-інтернатів є тією категорією клієнтів, що відчують потребу в емоційному теплі, розумінні й контакті з іншою людиною. Відчуття небезпеки, недовіри і безсилля нерідко охоплює їх, і з часом, без оперативної корекції може сприяти виникненню стійких особистісних проблем. Отже, досвід, що набувається в спеціально організованих групах, сприяє протидії відчуженню, допомагаючи вирішенню проблем, що з'являються в процесі життєдіяльності учня. У сучасній соціально-педагогічній літературі визначено переваги групових методів соціально-педагогічної роботи, а саме [1]. Група створює умови «суспільства в мініатюрі», що відображає зовнішній світ і дозволяє створювати реалістичні ситуації в штучно побудованій взаємодії.

- Приховані фактори соціального тиску стають явними в умовах групи і впливають на індивідуальні життєві позиції вихованців.

- Група надає можливість отримати зворотній зв'язок і підтримку від учасників, що мають спільні проблеми чи переживання.

- У процесі групової взаємодії відбувається розуміння цінностей і потреб інших.

- В умовах групи людина відчуває себе прийнятим іншими, користується довірою, оточена турботою і має можливість отримати допомогу. Крім того, член групи сам приймає, довіряє, турбується про інших і допомагає іншим.

- Ситуація групи може значно полегшити проблеми, що виникають у міжособистісних стосунках; вона дає можливість відчути реакцію на себе і свої вчинки, проекспериментувати з різними стилями спілкування з партнерами у групі.

- У групі кожен відчуває себе рівноцінним партнером під час спілкування чи в будь-якій творчій взаємодії (на відміну від спілкування учня з педагогом, у якому існує певний соціально-психологічний бар'єр).

- Група заохочує спробу саморозкриття та самовдосконалення кожного її члена і внаслідок цього зростає впевненість учня у своїх силах.

- Гнучкість форм групової роботи робить цей метод більш демократичним, придатним для більш значної кількості людей, що потребують допомоги.

Окреслюючи визначення методу групової роботи, ми спираємося на твердження Н. В. Заверико, що метод групової соціальної роботи спрямований на надання психосоціальної допомоги групі осіб з подібними життєвими потребами та об'єднаних близькими інтересами, шляхом залучення членів групи в процес вирішення їхніх проблем, задоволення спільних інтересів; 2) це практичний метод соціально-педагогічної роботи, який допомагає особистості розширювати своє соціальне функціонування та через цілеспрямований досвід групи більш ефективно вирішувати свої індивідуальні, групові чи проблеми в мікросоціумі [5].

У практиці соціально-педагогічної роботи існують такі види груп: групи відновлення, освітні групи, групи самопомоги, терапевтичні групи тощо. Залежно від мети роботи групи змінюється позиція соціального педагога. Під час нашої експериментальної роботи педагоги виконували такі ролі, як: організатор, координатор зовнішніх і внутрішніх зв'язків групи, посередник у міжгруповій взаємодії, інструктор, тренер тощо. З метою визначення видів групової роботи, що є доцільними для розв'язання завдань формування життєвої компетентності учнів старших класів загальноосвітніх шкіл-інтернатів ми з переліку моделей групової соціальної роботи[9] обрали ті види груп, форми діяльності яких будуть впроваджені в зміст нашої експериментальної роботи.

1. Групи наділення повноваженнями. Це групи, членами яких стають люди, що пережили (відчули на собі) соціальну дискримінацію та утиски. Найважливіше завдання таких груп – це створення групового клімату, у якому члени зможуть знову відчувати свою особисту цінність, відновити самоповагу, використати можливості для більш активних позитивних змін у своєму житті, планувати та проводити колективні дії, спрямовані на соціальні зміни.

2. Групи зміни поведінки. Групи можуть особливо ефективно впливати на індивідуальну поведінку, яка шкодить іншим. Наприклад, групи підлітків з девіантною поведінкою; групи потенційних чи реальних правопорушників тощо.

3. Групи життєвих змін. Це зміни, що викликають серйозну необхідність соціальної адаптації / реадаптації. Наприклад, внаслідок реальних змін у житті – закінчення інтернату, початок трудової кар'єри, зміна місця проживання.

4. Освітні групи. Учасники таких груп – молоді люди, які проходять, наприклад, курс превентивного соціального навчання

(підготовка до сімейного життя; формування та розвиток комунікативних умінь, навчання побутовому самообслуговуванню тощо).

5. Групи проживання щоденного життя. Цей термін використовують на позначення роботи в групах, які існують у щоденному житті клієнтів інтернатів, шкіл. Учасниками таких груп можуть бути, наприклад, діти-сироти. Завданням такої групи стає перегляд проблем, ускладнень, які щодня виникають у членів групи.

6. Групи поновлення соціальних навичок. До складу таких груп можуть увійти люди, які втратили чи не змогли набути основних компетентностей, необхідних для життя. До даної категорії належать підлітки, що довго знаходяться під наглядом у закладах інтернатного типу, особливо коли йдеться про спеціалізовані інтернати.

7. Групи спільної діяльності. Члени таких груп – учні, які беруть участь, наприклад, у туристичних походах, спортивних або художньо-естетичних заходах. Виконувати разом одну справу – завжди було надійним методом створення хороших контактів, розвитку здатності до спілкування, співробітництва, вирішення конфліктів та прийняття рішень.

Отже, реалізація такої соціально-педагогічної умови як *доцільність відбору методів соціально-педагогічної роботи* за напрямом формування життєвої компетентності учнів старших класів загальноосвітніх шкіл-інтернатів забезпечується в нашому дослідженні науковим обґрунтуванням методів соціально-педагогічної роботи, їх визначенням, доведенням необхідності їх застосування в роботі з учнями шкіл-інтернатів. Комплексний характер факторів, що впливають на поведінку учнів старших класів загальноосвітніх шкіл-інтернатів, потребує відповідного комплексного використання різних груп методів соціально-педагогічної роботи, з огляду на те, що здебільшого вони у практичній діяльності перетинаються, їх застосування взаємообумовлено і взаємозалежно.

Список використаної літератури

1. Актуальні проблеми становлення і розвитку національної школи / за ред. Г. С. Дегтярьова, Є. І. Сявавко, М. С. Якубовська. – К. : Хрещатик, 1992. – 109 с. **2. Капська А. Й.** Соціальна робота: деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю : навч. посіб. / А. Й. Капська – К. : УДЦССМ, 2001. – 219 с. **3. Овчарова Р. В.** Справочная книга социального педагога / Р. В. Овчарова – М. : ТЦ «Сфера», 2001. – 480 с. **4. Ромм М. В.** Теория социальной работы : учеб. пособ. / М. В. Ромм, Т. А. Ромм. – Новосибирск : ИДУ, 1999. – 64 с. **5. Соціальна педагогіка: теорія і технології :** підручник для студ. вищ. навч. закладів / Т. Ф. Алексеєнко, Т. П. Басюк, О. В. Безпалько та ін. ; за ред. І. Д. Звереві. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 316 с. **6. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія /** Т. Ф. Алексеєнко, Т. П. Басюк, О. В. Безпалько та ін. ; за ред. І. Д. Звереві ; М-во освіти і науки України, Ін-т проблем виховання АПН України. – К. :

Центр учбової літератури, 2008. – 336 с. **7. Соціальна** робота в Україні : навч. посіб. / І. Д. Зверева, О. В. Безпалько, С. Я. Харченко та ін.; за заг. ред. І. Д. Зверєвої, Г. М. Лактіонової. – К. : Центр навч. л-ри, 2004. – 254 с. **8. Технологія** соціальної роботи : учеб. пособ. для студ. высш. учебн. заведений / под ред. И. Г. Зайнишева. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2002. – 240 с. **9. Уилсон Д.** Группы самопомощи (организация и работа групп самопомощи) / Уилсон Д. – Запорожье : ЗГУ, 1999. – 110 с.

Чернуха Н. М. Сучасні методи формування життєвої компетентності учнів загальноосвітніх шкіл-інтернатів

У статті визначено, що реалізація такої соціально-педагогічної умови, як доцільність відбору методів соціально-педагогічної роботи за напрямом формування життєвої компетентності учнів старших класів загальноосвітніх шкіл-інтернатів забезпечується науковим обґрунтуванням методів соціально-педагогічної роботи, їх визначенням, доведенням необхідності їх застосування в роботі з учнями шкіл-інтернатів.

Ключові слова: життєва компетентність, школа-інтернат, особистість, самостійне життя, ціннісні орієнтири.

Чернуха Н. Н. Современные методы формирования жизненной компетентности учеников общеобразовательных школ-интернатов

У статті говориться, що реалізація такого соціально-педагогічного умови, як целесообразность отбора методов социально-педагогической работы по формированию жизненной компетентности учеников старших классов общеобразовательных школ-интернатов обеспечивается научным обоснованием методов социально-педагогической работы, их определением, доказательством необходимости их применения в работе с учениками школ-интернатов.

Ключевые слова: жизненная компетентность, школа-интернат, личность, самостоятельная жизнь, ценностные ориентиры.

Chernukha N. M. Modern methods of formation of life competence of boarding school students

The article deals with the problem of realization of such social and pedagogical condition as expediency of selection of methods social and pedagogical the robot on formation of vital competence of pupils of the senior classes of general educational boarding schools is provided with scientific justification of methods social and pedagogical the robot, their definition, the proof of need of their application in the robot with pupils of boarding schools.

Key words: vital competence, boarding school, personality, independent life, valuable reference points.

Стаття надійшла до редакції 04.07.2012 р.

Прийнято до друку 31.08.2012 р.